

ПОМИЛКИ ПРИ ПРИЙНЯТТІ ТАКТИЧНИХ РІШЕНЬ

Розглянуто поняття слідчої помилки. Названо помилки при прийнятті тактичних рішень у процесі розслідування злочинів. Указано на індивідуальні особливості особи, яка приймає рішення, як джерело помилок, що виникають при прийнятті тактичних рішень.

Ключові слова: слідча помилка, тактична помилка, помилка при прийнятті тактичних рішень.

Постановка проблеми. У процесі розслідування злочинів прийняття тактичних рішень слідчим обумовлено необхідністю виявлення доказової інформації про скоєння злочину певною особою. Цей процес пов'язаний із вирішенням розумових задач, багато з яких у своїй структурі мають декілька невідомих. Знаходження правильних рішень – «наріжний камінь» розумової діяльності слідчого. При прийнятті рішень допущені помилки знижують якісні та кількісні показники доказів, зібраних у кримінальному провадженні, а іноді призводять до їх безповоротної втрати.

Актуальність дослідження цієї проблеми обумовлюється помилками, що мають місце в слідчій діяльності, які знижують ефективність розслідування і застосування заходів кримінального впливу.

Аналіз останніх досліджень. Окремі питання дослідження помилок у кримінальному судочинстві ми виявляємо в роботах таких вчених, як: Р. С. Белкін, В. Д. Берназ, А. Д. Бойков, В. І. Власов, Н. Л. Гранат, Г. А. Зорін, Н. І. Клименко, А. Б. Соловйов, С. А. Шейфер та ін. Проте окремі сторони цієї проблеми до теперішнього часу залишилися недослідженими.

Метою статті є дослідження помилок при прийнятті тактичних рішень, виявлення причин їх виникнення і формування класифікації.

Виклад основного матеріалу. У криміналістичній та кримінально-процесуальній літературі дослідження помилок здійснюється відповідно до різних стадій кримінального судочинства. У той же час більшість досліджень присвячено слідчим помилкам та їх класифікаціям.

Відмінності між підходами до класифікації слідчих помилок дозволили виділити помилки різних видів і рівнів.

Так, типовими підставами класифікацій називаються: однобічність і неповнота; неправильне застосування кримінального закону; порушення кримінального процесуального закону [10, с. 183; 12, с. 105]. Указуються також конкретні види помилок, що допускаються, такі як: тактичні [4, с. 57]; психо-

логічні; комплексні; явні і приховані [6, с. 10]; логічні і фактичні; несуттєві, істотні і безумовно істотні [3, с. 65–96]; гносеологічні і діяльні [1, с. 175].

Названі види і підстави слідчих помилок є лише деякими з пропонованих класифікацій, взятими вибірково для уникнення повторень. Аналіз названих помилок дозволяє дійти висновку про досить велику різноманітність підходів до виділення підстав їх класифікацій. У той же час необхідно відзначити спроби авторів визначити помилки, аналіз яких дозволить виявити їх причини і намітити шляхи усунень. Складнощі виявлення видів помилок і їх безпосередніх причин опосередковані їх багатогранністю: одні помилки є причинами інших, але і конкретні причини слідчих помилок також виявляються різноманітними і різними за рівнем [12, с. 109]. Як видається, дослідження в цій сфері мають значення для розробки та впровадження у практику розслідування наукових рекомендацій щодо профілактики слідчих помилок.

Дискусії щодо класифікацій слідчих помилок ідуть паралельно дискусіям щодо поняття слідчої помилки.

Словникове поняття «помилки» передбачає «неправильність у діях, думках» [8, с. 394], які супроводжували прийняття рішень. Розгляд поняття помилки в криміналістичній літературі пов'язується з відношенням слідчого до дій, які є порушенням норм і принципів кримінального судочинства або рекомендацій криміналістики. Загальноприйнятною є думка про те, що помилка є наслідком ненавмисних дій особи, яка приймає відповідне рішення. У такому випадку психологічний механізм помилки можна характеризувати як суб'єктивне ставлення особи до самої помилки і до її наслідків, що виявляється у свідомому допущенні або сумлінній омані [11, с. 303–304].

Розглянемо деякі погляди, наявні в літературі, на поняття «слідча помилка».

Так, будучи прихильником добросовісної омани при визначенні поняття слідчої помилки, Н. Л. Гранат робить висновок про те, що у зв'язку з відсутніс-

тю вини у вчиненні помилок вони повинні оцінюватися як об'єктивно протиправне діяння особливого виду, що не є порушенням закону в традиційному сенсі [4, с. 57–58].

Позиція Н. Л. Гранат про «особливий статус» помилок слідчого знайшла свій розвиток в інтерпретації процесуальної помилки Р. С. Белкіним. Розглядаючи діяльність слідчого з розслідування злочинів, Р. С. Белкін висловлює думку, що порушення процесуального закону не є помилкою, а є упущенням, яке полягає в порушенні процедур, приписів закону, що допускається за легковажності чи самовпевненості слідчого, які не відносяться до сумлінної омани [1, с. 174].

Виникає питання щодо оцінки порушень процесуального закону, допущених слідчим через легковажність або внаслідок самовпевненості.

Наявність «легковажності» або «самовпевненості» в діях слідчого, який допустив порушення, може спричинити наслідки, пов'язані з істотним порушенням прав і свобод людини, яка випадково потрапила в орбіту кримінального судочинства. Прикладом є помилкове затримання, арешт особи, проведення обшуку, накладення арешту на майно та інші обмеження при непричетності особи до скоєного злочину. Розмежування порушень слідчого, що допускаються внаслідок необережності або добросовісної омани, лежить у площині оцінки ситуації прийняття рішення та його наслідків учасниками кримінального судочинства.

У криміналістичній та кримінально-процесуальній літературі є й інші погляди щодо визначення сутності слідчих помилок.

Так, розглядаючи класифікацію слідчих помилок залежно від мотивації дій чи бездіяльності слідчого, О. Омельченко відносить до даних помилок помилки слідчого, допущені навмисно в силу ігнорування вимог закону, які оцінюються ним як незначні і несуттєві для розслідування і не перешкоджають досягненню завдань кримінального судочинства [9, с. 139].

Помилковість наведеної тези очевидна. Умисне порушення закону не може бути визнано помилкою, і посилання на незначність не є аргументом, який дозволяє зробити такий висновок.

Виявлення та оцінка допущеного порушення припускають відповідальність слідчого, яка визначається залежно від його вини в наслідках, що настали.

Процесуальна помилка, на нашу думку, може мати місце у розслідуванні у випадках, коли на підставі одержаної інформації про злочин у слідчого сформувалося внутрішнє переконання, що стало основою прийняття процесуального рішення (напри-

клад, рішення про проведення обшуку, пред'явлення для впізнання та ін.). Помилки, які виникають при цьому, мають об'єктивні причини. Такі випадки можливі у розслідуванні неочевидних злочинів за відсутності на момент прийняття процесуального рішення інформації про злочин і злочинця. Умислу на порушення кримінального процесуального закону при прийнятті процесуального рішення в таких випадках немає, у наявності сумлінна омана. Відповідність чи невідповідність рішення «букві» закону визначається не тільки приписами статей, які передбачають порядок провадження розслідування, але й об'єктивними даними, які є в розпорядженні слідчого на момент прийняття рішення.

Становить інтерес розгляд співвідношення процесуальних і тактичних помилок слідчого, що виявляються в розслідуванні.

В основі процесу розслідування злочинів можуть бути названі дві складові: процесуальна і тактична. Процесуальне рішення слідчого може бути тактичним, коли прийняття його обґрунтовується тактичною вигодою, і мати при цьому процесуальну помилку. У той же час прийняття з дотриманням кримінального процесуального закону рішення може бути тактичною помилкою, якщо його прийняття не узгоджується з процесом доказування (наприклад, передчасний арешт підозрюваного).

У розслідуванні злочинів більшості тактичних рішень слідчого не надається процесуальна форма, що обумовлюється специфікою слідчої діяльності. Виникаючи при їх прийнятті помилки не відображаються в процесуальних документах, однак вони мають місце, і причини їх знаходяться як у діяльності, що передують практичній реалізації тактичного рішення, так і в його реалізації.

Звертаючи увагу на суб'єктивні чинники як основу виникнення слідчих помилок, Н. І. Клименко висловлює думку, що помилки – це невідповідність знання особи досліджуваному об'єкту, обумовлена особистісними якостями особи, яка приймає рішення [7, с. 129]. Таке загальне уявлення деталізується, і робиться висновок про помилку як можливу омани особи, в основі якої лежить нестача знань, практичного досвіду або абсолютизація окремих моментів пізнання [7, с. 129].

Пропоноване Н. І. Клименко визначення помилки, яка детермінована особистісними якостями особи, що приймає рішення, передбачає пошук причин походження помилок в індивідуальних особливостях, властивих особі.

Для правильного розуміння напряму даного дослідження необхідно зупинитися на таких поняттях, як «тактична помилка» і «помилка при прийнятті

тактичного рішення», і показати їх схожість і відмінність, співвідношення між собою.

Ці поняття пов'язані між собою як «загальне» і «окреме».

Тактична помилка – це прийняття рішення за обраною тактичною лінією, яке не привело до очікуваних результатів. Установлення названої помилки відбувається після реалізації прийнятого рішення. Прикладом може бути рішення про обрання неправильної тактики слідчої дії або порядку проведення слідчих та інших дій.

Помилка при прийнятті тактичного рішення – це прорахунки, допущені безпосередньо при прийнятті рішення. На наш погляд, під таке поняття підпадають помилки, виявлені слідчим, процесуальним керівником або іншою особою (наприклад, начальником слідчого відділу) до практичної реалізації прийнятого рішення. Дані помилки призводять до помилковості рішення в цілому, тобто до тактичної помилки, якщо рішення буде виконано.

Таким чином, можна зробити висновок, що помилка, яка виникає в розслідуванні у зв'язку з неправильно обраною тактичною лінією слідчим (неправильне тактичне рішення), обумовлена помилкою (або помилками) при його прийнятті. Це пояснюється знаходженням такої помилки всередині тактичного рішення, у формуванні рішення, у його змісті або практичній реалізації.

При здійсненні розслідування та встановленні всіх обставин злочинної події слідчий приймає різного виду рішення. Вибору правильного рішення сприяють властиві слідчому особистісні якості, його внутрішні ресурси, властиві йому психічні процеси. Це дозволяє зробити висновок про те, що джерелами помилок при прийнятті тактичних рішень є індивідуальні особливості особи, такі як відчуття, сприйняття, уява і пам'ять, від яких залежить протікання пізнавальних процесів [7, с. 129]. Зазначена розумова діяльність передбачає формування в особи певного суб'єктивного бачення прийнятого рішення, і помилки, які допускаються при цьому, неминуче тягнуть за собою невірні судження і висновки, а в підсумку – неправильне рішення розумової задачі.

Прикладами помилок у пізнанні об'єкта є класифікація психологічних помилок, сформульованих Г. А. Зорінін, яка включає помилки, що допускаються в різних ситуаціях мислення. Названі помилки такі:

1) помилкове дроблення, розчленовування цілісного об'єкта, явища, події на не зв'язані між собою частини;

2) помилкове об'єднання різних, не пов'язаних об'єктів, явищ, фактів у загальне ціле, яким ці факти насправді не були;

3) помилкове перебільшення реальних параметрів і характеристик прояву подій і дій;

4) помилкове применшення цих параметрів і характеристик;

5) помилкове зменшення і наділення описуваних подій, дій, предметів уявними і не властивими їм ознаками, рисами, особливостями поведінки;

6) помилкове усунення, вилучення, пропуски в описі подій, дій і предметів за рахунок опускання їх ознак, властивостей, деталей, проявів;

7) помилкова перестановка, заміщення реальних об'єктів, ознак, властивостей чи дій іншими: зміщення в часі або перенесення в просторі;

8) помилкова трансформація, тобто спотворення форми, структури, послідовності реальної події, явища, дії;

9) помилкове ототожнення, бачення схожості або розрізнення (помилка розпізнавання);

10) помилкове розуміння сказаного в процесі мовного контакту учасників розслідування [5, с. 271–272].

Наведена класифікація помилок включає не тільки психологічні, а й логічні помилки, які розкриті автором стосовно практичних ситуацій діяльності слідчого при вирішенні розумових задач розслідування. Щодо ситуації прийняття тактичних рішень названі помилки можуть мати місце при формуванні теоретичної моделі тактичного рішення.

Досліджуючи природу походження і види слідчих помилок, В. Д. Берназ виділяє логічні помилки як підвид гносеологічних помилок. Логічні помилки поділені ним на чотири групи: а) помилки в поняттях; б) помилки в судженнях; в) помилки в умовиводах; г) помилки в доказах [2, с. 230–231]. Безпосередньо після викладу класифікації помилок автор акцентує увагу на тому, що логічні помилки тісно пов'язані з психологією мислення.

Можна провести паралелі між класифікацією психологічних помилок Г. А. Зорінін і класифікацією логічних помилок Р. С. Белкіна.

Наведені класифікації слідчих помилок відображають у загальному вигляді деякі аспекти процесу пізнання в розслідуванні злочинів. У розумовій діяльності визначення понять, формування думок і висновків – необхідні і обов'язкові компоненти, що сприяють правильному мисленню і вирішенню виникаючих задач розслідування.

Таким чином, можна зробити висновок про походження помилок як порушень, допущених слідчим у пізнавальній діяльності при здійсненні розслідування.

Грунтуючись на загальноприйнятому твердженні, що прийняття рішення включає розумовий процес

побудови моделі рішення та здійснення рішення як дії, помилки, що допускаються, відповідно виникають як при формуванні тактичного рішення, так і при його практичній реалізації. Розглянемо наведене більш детально.

Так, формування теоретичної конструкції тактичного рішення, основою якої є розумовий процес, здійснюється в три етапи: а) підготовчий; б) прийняття рішення; в) практичної реалізації.

Перша група помилок виникає на підготовчому етапі прийняття тактичного рішення, до яких можна віднести: 1) помилки в аналізі слідчої ситуації, в якій приймається рішення; 2) помилки у визначенні розв'язуваної задачі; 3) помилки у формулюванні мети рішення.

Друга група помилок виникає на етапі прийняття тактичного рішення, до яких можна віднести: 1) помилки у визначенні можливих варіантів рішень та їх

аналізі; 2) помилки у визначенні оптимального варіанта рішення і в його оцінці; 3) помилки у формулюванні рішення як моделі.

Третя група помилок виникає на етапі практичної реалізації сформованої теоретичної моделі тактичного рішення, до яких можна віднести: 1) помилки у виборі моменту і термінів виконання; 2) помилки в послідовності (етапах) виконання; 3) помилки у виборі виконавців рішення; 4) помилки при здійсненні рішення як дії.

Наведена класифікація помилок розкриває основні напрями виникнення помилок слідчого при прийнятті та практичній реалізації тактичних рішень, що має значення для вдосконалення слідчої та судової діяльності. Крім того, використання наведеної класифікації помилок особою, яка приймає управлінські рішення, дозволить уникнути їх при прийнятті рішень і в різних сферах господарської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня / Р. С. Белкин. – М. : Норма, 2001. – 240 с.
2. Берназ В. Д. К вопросу о логических ошибках при решении криминалистических задач / В. Д. Берназ // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе : сб. науч. тр. – Одесса, 1993. – С. 230–231.
3. Власов В. И. Расследование преступлений. Проблемы качества / В. И. Власов ; [под ред. В. М. Парадеева]. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1988. – 199 с.
4. Гранат Н. Л. Следственные ошибки: понятие, виды и причины / Н. Л. Гранат // Научная информация по вопросам борьбы с преступностью. – М. : ВИИПП, 1983. – С. 57–61.
5. Зорин Г. А. Криминалистическая методология / Г. А. Зорин. – Минск, 2000. – 607 с.
6. Зорин Г. А. Криминалистическая методология преодоления латентных ошибок : учеб. пособие по курсу «Криминалистика». Ч. 1 : Характеристика и классификация латентных следственных ошибок / Г. А. Зорин, В. И. Левонец. – Гродно : Изд-во ГрГУ, 1994. – 79 с.
7. Клименко Н. И. Ошибки при использовании специальных знаний в досудебных стадиях уголовного процесса / Н. И. Клименко // Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности при расследовании преступлений органами внутренних дел : межвуз. сб. науч. тр. – Киев : НИиРИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1988. – С. 126–133.
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 19-е изд. – М. : Рус. яз., 1987. – 750 с.
9. Омельченко О. Загальна характеристика слідчих помилок / О. Омельченко // Підприємництво, госп-во і право. – 2008. – № 5. – С. 138–139.
10. Следственные ошибки, их причины и пути устранения на предварительном следствии и в суде / И. Ф. Демидов, Л. П. Исмакаев, Е. И. Коных и др. // Вопр. борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1988. – Вып. 46. – С. 182–190.
11. Узунова О. Інформаційні причини юридичних помилок (за матеріалами кримінальних справ) / О. Узунова, П. Узунов // Джерело і право : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Миколаїв, 27–28 листоп. 2009 р. – Миколаїв : ІЛЮН, 2009. – С. 303–304.
12. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / С. А. Шейфер. – М. : Норма – Инфра-М, 2012. – 240 с.

REFERENCES

1. Belkin R. S. *Kriminalistika: problemyi segodnyashnego dnya* (Forensics: Problems of Today), R. S. Belkin, M., Norma, 2001, 240 p.

2. Bernaz V. D. K voprosu o logicheskikh oshibkakh pri reshenii kriminalisticheskikh zadach (On the Question of Logical Errors in Solving Forensic Tasks), V. D. Bernaz, *Aktualnyie problemyi ugolovnogo protsessa i kriminalistiki na sovremennom etape*: Sb. nauch. trudov, Odessa, 1993, P. 230–231.
3. Vlasov V. I. *Rassledovanie prestupleniy. Problemyi kachestva* (Investigation of Crimes. Quality Problems), V. I. Vlasov. [pod red. V. M. Paradeeva], Saratov, Izd-vo Saratovskogo un-ta, 1988, 199 p.
4. Granat N. L. Sledstvennyie oshibki: ponyatie, vidyi i prichinyi (Investigative Error: Concept, Types and Causes), N. L. Granat, *Nauchnaya informatsiya po voprosam borbyi s prestupnostyu*, M., VIIPP, 1983, P. 57–61.
5. Zorin G. A. *Kriminalisticheskaya metodologiya* (Criminalistic Methodology), G. A. Zorin, Minsk, 2000, 607 p.
6. Zorin G. A. *Kriminalisticheskaya metodologiya preodoleniya latentnyih oshibok: ucheb. posobie po kursu «Kriminalistika»*. Ch. 1: *Harakteristika i klassifikatsiya latentnyih sledstvennyih oshibok* (Criminalistic Methodology to Overcome Latent Bugs: Proc. Manual for the Course «Criminology». Part 1: Characteristics and Classification of Latent Investigative Errors), G. A. Zorin, V. I. Levonets, Grodno, Izd-vo GrGU, 1994, 79 p.
7. Klimenko N. I. *Oshibki pri ispolzovanii spetsialnyih znaniy v dosudebnyih stadiyah ugolovnogo protsessa* (Errors When Using of Special Knowledge in Pre-Trial Stages of the Criminal Process), N. I. Klimenko, *Problemyi dalneyshego ukrepleniya sotsialisticheskoy zakonnosti pri rassledovanii prestupleniy organami vnutrennih del*. Mezhevuz. sb. nauch. tr., K., NIIRIO KVSh MVD SSSR im. F. E. Dzerzhinskogo, 1988, P. 126–133.
8. Ozhegov S. I. *Slovar russkogo yazyika* (Dictionary of Russian Language), S. I. Ozhegov, N. Yu. Shvedova, 19-e izd. M., Rus. yaz., 1987, 750 p.
9. Omelchenko O. Zahalna kharakterystyka slidchykh pomylok (General Characteristics of Investigative Errors), O. Omelchenko, *Pidpriiemstvo, hospodarstvo i pravo*, 2008, No. 5, P. 138–139.
10. Sledstvennyie oshibki, ih prichinyi i puti ustraneniya na predvaritelnom sledstvii i v sude (The Investigating Errors, Their Causes and Ways of Eliminating the Preliminary Investigation and in Court), I. F. Demidov, L. P. Ismakaev, E. I. Konah, V. F. Kuchumova, V. I. Lazareva i dr., *Voprosyi borbyi s prestupnostyu*, M., Yurid. lit., 1988, Vyip. 46, P. 182–190.
11. Uzunova O. Informatsiini prychny yurydychnykh pomylok (za materialamy kryminalnykh sprav) (Information Reasons of Legal Errors (for Criminal Cases)), O. Uzunova, P. Uzunov, *Dzherelo i pravo: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Mykolaiv, 27–28 lystopada 2009, Mykolaiv, ILION, 2009, P. 303–304.
12. Sheifer S. A. *Dokazatelstva y dokazyvanye po uholovnim delam: problemi teorii i pravovoho rehulyrovaniya* (Evidence and Proof in Criminal Matters: Problems of Theory and Legal Regulation), S. A. Sheifer, M., Norma, Ynfra-M., 2012, 240 p.

О. Ю. БУЛУЛУКОВ

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры криминалистики
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ОШИБКИ ПРИ ПРИНЯТИИ ТАКТИЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

Рассмотрено понятие следственной ошибки. Названы ошибки при принятии тактических решений в процессе расследования преступлений. Указано на индивидуальные особенности лица, принимающего решение, как источники ошибок, возникающих при принятии тактических решений.

Ключевые слова: следственная ошибка, тактическая ошибка, ошибка при принятии тактических решений.

O. Yu. BULULUKOV

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor
of Yaroslav Mudryi National Law University

MISTAKES AT ACCEPTANCE OF TACTICAL DECISIONS

Problem setting. Mistakes are assumed at the acceptance of tactical decisions in the process of investigation of crimes, reduce the evidential value of the got information, and quite often draw to its loss. Actuality of research of this problem is conditioned by the presence of errors in inquisitional activity that negatively influence on efficiency of investigation.

Analysis of resent researches and publication. The separate questions of research of mistakes in a criminal trial we find out in works of such scientists as: R. S. Belkin, V. D. Bernaz, A. D. Boikov, V. I. Vlasov, N. L. Granate, G. A. Zorin, N. I. Klimenko, A. B. Soloviev, S. A. Sheifer and other.

Target of research. The aim of the article is research of mistakes of investigator at the acceptance of tactical decisions and forming of their classification.

Article's main body. In the article considered, present in criminalistics and criminal and procedural literature classifications of inquisitional mistakes and their kinds are adopted. Attention is accented on complication of determination of types of mistakes in connection with many-sided nature of reasons of their origin. Correlation of judicial and tactical mistakes of investigator is considered showing up at investigation. Likeness and distinction of concepts «Tactical mistake» and «mistake are adopted at the acceptance of tactical decision». In the article specified, that at choice tactical decision have influence inherent to the investigator of quality of personality, its ability to decide intellectual tasks. Errors at the acceptance of tactical decisions are examined in relation to the stages of forming of theoretical construction of tactical decision, to that behave: a) preparatory; b) decision-making; c) practical realization. As it applies to the adopted stages there is classification of the mistakes assumed at the acceptance of tactical decisions are done.

Conclusions and prospects for the development. Research and classification of mistakes of investigator expose principal reasons of their origin at an acceptance and practical realization of tactical decisions that matters for perfection of inquisitional and judicial activity. It should be noted that the use the brought classification over of mistakes by persons accepting administrative decisions, will allow to avoid them at making decision and in the different spheres of economic activity.

Key words: inquisitional mistake, tactical mistake, mistake at the acceptance of tactical decisions.

Булулуков О. Ю. Помилки при прийнятті тактичних рішень [Електронний ресурс] / О. Ю. Булулуков // Право та інноваційне суспільство : електрон. наук. вид. – 2015. – № 1 (4). – Режим доступу: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Bululukov.pdf>.